

Koulu-uudistusprosessin käyntiinpanon unohdetut arkkitehdit Aarne Hellemaa ja Onni Niemi

Markku Niemi ja Eva-Mari Aro

Koulu-uudistusprosessin liikkeellelähtö 1960-luvun alussa tapahtui paljolti yksittäisten kansalaisten ja vapaiden kansalaisjärjestöjen aktiivisuuden pohjalta. Me kirjoittajat elimme lapsuutemme ja nuoruutemme koulu-uudistuksen sydämessä 1950-luvulta lähtien. Perekäyttyämme isämme Onni Niemen jäämistöön ja tehtyämme asiasta suppean kirjallisuuskatsauksen, valotamme tässä artikkelissa kahden yksityishenkilön, diplomi-insinööri Aarne Hellemaan ja filosofian tohtori Onni Niemen, uraauurtavaa työtä koulunuudistusprosessin käyntiinpanossa Suomessa.

Itsenäisen Suomen täyttäessä kunniakkaat sata vuotta voidaan yhtenä sen ylpeyden aiheena pitää koululaitosta, joka viime vuosien kansainvälisissä vertailuissakin on rankattu jopa maailman parhaaksi. Koulujärjestelmämme kehitys ei ole kuitenkaan ollut mikään itsestäänselvyys, pikemminkin päinvastoin, raskaan henkisen vastakkainasettelun ja taistelun lopputulos. Kovaa vääntöä, koulusotaa, käytiin 1960-luvulla, noin 50 vuotta sitten, itsenäisyytemme tullessa miehenikään.

Tuolloin käyty kiivas koulu-uudistuskamppailu ja sen seurauksena toteutunut koulutusjärjestelmän muutos on alan tutkimuksissa pidetty yleensä vain Helsinki-keskeisenä tapahtumana toteuttajinaan ainoastaan tuon ajan prosessissa näkyvästi mukana olleet poliitikot ja virkamiehet. Kuten opetusneuvos Antti Henttonen kirjansa *Pilkkeitä koulu- ja lehtimiehen poluilta* luvussa ”Vapaata kansalaistoimintaa” toteaa, on alan tutkimuslähteissä pitäytytty lähinnä vain virallisiin asiakirjoihin, komiteamietintöihin, hallituksen esityksiin ja eduskunnan pöytäkirjoihin. Tutkimusten ulkopuolelle onkin kokonaan jäänyt se uraauurtava työ, jota tehtiin kansalaisjärjestöjen ja asialle vihkiytyneiden yksityishenkilöiden toimesta.

Tällaisia ansioituneita toimijoita olivat Aarne Hellemaa (1902–85) ja Onni Niemi (1914–2011), joiden yhteistoiminta sai alkunsa 1950-luvun alussa Niemen tultua valituksi Kiukaisten kansalaisopiston johtajaksi. Elettiin sodanjälkeisiä jälleenrakentamisen vuosia. Niemi tuli Kiukaisiin naapurikauppalan, Harjavallan, nuorisopapin virasta. Hän oli jo Harjavallassa ollessaan, papin viran ohessa, aloittanut Suomen historian opinnut Turun yliopistossa, tavoitteena opettajan pätevyyden hankkiminen ja sitä kautta siirtyminen seurakunnallisista tehtävistä koulumaailman palvelukseen.

Hellemaa puolestaan oli paikallinen tehtailija, koulutukseltaan diplomi-insinööri. Hänen johtamansa ja omistamansa nahkatehdas, Satanahka Oy, oli noin neljälläsadalla työntekijällään kunnan ylivoimaisesti suurin työnantaja. Tehtaan toiminnassa kansainvälistyminen oli merkittävää. Hellemaa oli kaikesta kansansivistystoiminnasta erityisen kiinnostunut ja valistunut yritysjohtaja.

Yhtenäiskouluun tähtäävä kokeiluoppikoulu Kiukaisiin

Opettajapätevyyden hankkiakseen Niemi jatkoi 1950-luvun alussa opiskeluaan auskultoimalla Helsingin yliopistossa. Kipinä koulunuudistukseen syytyi jo tällöin, sillä auskultointiensä ohella hänellä oli tilaisuus seurata Kouluhallituksen entisen pääjohtajan, tohtori L. Arvi P. Poijärven koulujärjestelmäkysymyksiä käsittelevää luentosarjaa. Poijärvellä oli oma kantansa noudatettavasta kehityslinjasta. Sen mukaan oppikoulua tuli kehittää niin, että kaikilla lapsilla olisi mahdollisuus sen käymiseen ja samalla koulua tuli kehittää myös enemmän käytännön vaatimuksia vastaavaksi. Poijärvi, joka oli Hellemaan tuttuja opiskeluaan kuoroharrastuksista, kutsuttiin Kiukaisiin luennoimaan aiheesta.

Pojärven esittämien näkemysten innoittamana, kuitenkin voimakkaan vastustuksen ja monien ponnistuksien jälkeen, valmistui Hellemaan ja Niemen ensimmäisenä yhteisenä koulu-uudistushankkeena

vuonna 1956 toimintansa aloittanut, yhtenäiskouluun tähtäävä kokeiluoppikoulu Kiukaisten kuntaan (nyk. Eura). Kokeiluoppikoulun johtokunnan ensimmäisenä puheenjohtajana toimi tehtailija Hellemaa ja rehtorina tuolloin vasta opettajapätevyyttä hakeva Niemi.

Koulu toimi monet vuodet kokeilukouluna, tulevan peruskoulun toimintamalleja tutkien. Koulukokeilussa opetusohjelmaan tuotiin käytännön elämää palvelevia aineita, teknisiä ja kaupallisia, perinteisten oppikouluaineiden oheen. Kokeilukoulu poikkesi perinteisestä oppikoulusta siten, että siinä keskikoulu toimi kaksilinjaisena ja myöhemmin toteutuneen lukion osalta se mahdollisti ainekohtaiset valinnat. Oli myös poikkeavaa, että koulun ensimmäinen vieras kieli oli alusta lähtien englanti.

Valtakunnallinen vapaa kansalaisjärjestö koulunuudistusta ajamaan

Suomessa koko sodanjälkeisen ajan käynnissä ollut koulukeskustelu ja -kokeilu huipentuivat 1960-luvulle tultaessa taisteluksi koulutusjärjestelmästä. Vastakkain olivat kansakouluun ja oppikouluun pohjautuvan rinnakkaiskoulujärjestelmän kannattajat ja yhtenäiskouluperiaatteelle rakentuvan uuden koulujärjestelmän kannattajat, jotka lähinnä naapurimaan Ruotsin esimerkkiä seuraten olivat heränneet laajemmin vaatimaan kokonaisuudistusta.

Vuosia Kiukaisissa harjoitettu kokeilutoiminta vei myös Hellemaan ja Niemen voimallisesti mukaan valtakunnallisiin koulu-uudistuskuvioihin. Tehtaanjohtajan suoran toimintamallin, arvovallan ja taloudellisten resurssien sekä rehtorin asiassa hankkiman syvällisen tietämyksen kautta syntyikin toiminta, jonka seurauksena Kiukainen oli useamman vuoden ajan paikkakunta, josta käsin vaikutettiin merkittävästi sittemmin toteutuneeseen peruskoulun ja koko koulujärjestelmän uudistumiseen.

Toimintamalliksi otettiin koulu-uudistukseen tähtäävä vapaa kansalaistoiminta, jonka kautta vaikutettiin niin yleiseen mielipiteeseen kuin päättäjiinkin. Toiminta organisoitiin perustamalla valtakunnallinen yhdistys, Koulu-uudistus ry, kotipaikkanaan Helsingin kaupunki, vaikka perustajajäsenet olivatkin pääosin Satakunnasta. Sijoittuminen Helsinkiin oli Hellemaalta ja Niemeltä tietoinen valinta, koska oli selvää, että Suomen koulutusjärjestelmän muuttaminen ei ole muualta käsin mahdollista.

Vuoden 1962 lopulla hyväksytyissä Koulu-uudistus ry:n säännöissä todetaan yhdistyksen tarkoituksena olevan toiminta koulu- ja opetusalojen sekä kasvatustoiminnan kehittämiseksi. Tarkoitustaan se toteuttaa mm. suorittamalla tutkimuksia ja kokeiluja, laatimalla ohjelmia, antamalla ja hankkimalla lausuntoja, kehittämällä menetelmiä, seuraamalla koti- ja ulkomaista kehitystä, tekemällä tunnetuksi tapahtuneita uudistuksia, sekä ylläpitämällä Koulututkimuslaitosta, joka toimii erikseen hyväksyttävän johtosäännön mukaisesti.

Edelleen säännöissä todetaan, että Koulu-uudistus ry pyrkii yhteistoimintaan asiaomaisten viranomaisten sekä koulutus-, opetus- ja kasvatustieteiden muiden yhdistysten ja yhteisöjen kanssa. Koulu-uudistus ry merkittiin virallisesti yhdistysrekisteriin 7.5.1963.

Koulu-uudistus ry:n yhdeksi keskeiseksi rooliksi muodostui yhteydenpito olemassa oleviin järjestöihin ja organisaatioihin, kuten työväen- ja kansalaisopistoihin, ylioppilaskuntiin ja eri alojen tieteellisiin yhdistyksiin. Näiden innoittaminen pitämään koulu-uudistusasiaa esillä järjestämässään yleisötilaisuuksissa katsottiin tärkeäksi. Toiminta keskittyi myös kokoamaan ja pitämään koossa uudistusmielisiä eri alojen ja laitosten asiantuntijoita ja vaikuttajia. Heihin lukeutui myös Ruotsin peruskouluhankkeen uranuurtajia.

Koulu-uudistus ry:n perustajajäseniä olivat Hellemaan ja Niemen lisäksi kansakoulunopettajat Magnus Martinsuo, Jaakko Rintamäki ja Pekka Vironen Kiukaisista ja kansakoulunopettajat Paavo Raivio ja Reino Vestelin Pirkkalasta.

Koulututkimuslaitos pyörittämään konkreettista tutkimus- ja suunnittelutoimintaa

Koulu-uudistus ry:n alaisuuteen perustetun Koulututkimuslaitoksen toiminta käynnistyi Kiukaisissa. Kesällä 1963 valmistui laajemmalla asiantuntijajoukolla hyväksytetty esitys yhtenäistetyn koulutusjärjestelmän pääperiaatteista. Raportissa todetaan mm. seuraavaa:

<sit.>

”Oppivelvollisuuskoulun uudistamiseen liittyy välittömästi vaatimus muunkin koulutustoiminnan merkittävästä uudistamisesta, kysymyksen ollessa ehkä suurimmasta reformista opetustoimen alueella sitten kansakoululaitoksen synnyn.

Tämän vuoksi maahamme olisi kiireesti saatava organisaatio, joka suorittaisi toisaalta tutkimustyötä eri koulumuotojen keskuudessa ja laatisi yksityiskohtaiset suunnitelmat uudistusten toteuttamiseksi. Toisaalta sen toimesta laadittaisiin suunnitelma heti aloitettavaa kokeilutoimintaa varten eri koulutuspiireissä sekä seurattaisiin tiiviisti tätä toimintaa saattaen kokeilutulokset yleisesti tunnetuiksi sekä ottaen ne huomioon yleissuunnitelmien laadinnassa.

Koska valtion toimesta ei ole toistaiseksi perustettu mainittua tehtävää suorittavaa laitosta, on viime vuoden lopulla perustetun Koulu-uudistus ry:n toimesta mainitun yhdistyksen alaisuuteen perustettu Koulututkimuslaitos, joka pyrkii aloittamaan toiminnan välittömästi.”

Toimenpiteeseen todetaan ryhdytyn täysin tietoisina siitä, että tällainen tehtävä kuuluisi varsinaisesti valtion elimille, mutta asian kiirehtimiseksi ei ole löydetty tässä vaiheessa muuta ratkaisua. Edelleen todettiin, että ainakin muutaman vuoden kuluttua koko koulututkimustyö voi siirtyä valtion välittömään hoitoon.

Koulusuunnittelutoimisto Väestöliiton yhteyteen

Koulututkimuslaitoksen toiminta sijoittui sittemmin Väestöliiton tiloihin Helsinkiin kahden kansalaisjärjestön, Koulu-uudistus ry:n ja Väestöliiton, loppuvuodesta 1963 solmiman yhteistyösopimuksen pohjalta. Samassa yhteydessä suoraan Koulu-uudistus ry:n alaisena toimivan Koulututkimuslaitoksen nimi muutettiin Koulusuunnittelutoimistoksi.

Toiminta Väestöliiton tiloissa käynnistyi vuoden 1964 alusta, ajankohtana jolloin Eduskunta oli edellisenä syksynä tehnyt periaatepäätöksen yhtenäiskoulujärjestelmään siirtymisestä ja keväällä 1964 valtioneuvosto nimitti Peruskoulukomitean asiaa valmistelemaan. Tapahtumien seurauksena käynnistyi vilkas kouluasioiden pohdiskelu valtakunnassa. Koulusuunnittelutoimiston uutena vetäjänä aloitti oman toimensa ohella Väestöliiton toiminnanjohtaja, maisteri Jaakko Itälä.

Koulu-uudistus ry:n ja Väestöliiton välisessä yhteistyösopimuksessa todettiin Koulu-uudistus ry:n perustaman ja omistaman Koulusuunnittelutoimiston toiminnan alkuun saattamisesta ja ylläpitämisestä mm. seuraavaa:

- Tehtävänä on suunnitella erityyppisiä suomalaisia yhdyskuntia ja alueita sekä koko maata varten opetuksellisesti ja kasvatuksellisesti tarkoituksenmukaisen ja yhteiskunnallisesti oikeudenmukaisen yhtenäisen koululaitoksen ratkaisuehdotus ja edesauttaa sen toteutumista käytännössä.

- Toiminnan tulee tapahtua luottamuksellisessa yhteistyössä kouluviranomaisten, opettajajärjestöjen, tutkimuslaitosten sekä yliopistojen ja korkeakoulujen kasvatustieteellisten laitosten kanssa.
- Pääasialliset työmuodot on jaoteltu kokeilu- ja tutkimustyöhön, varsinaiseen suunnitteluun, suunnitelmien toteuttamiseen ja valistustoimintaan.
- Koulusuunnittelutoimiston toimintaa johtaa johtokunta, jonka valitsee Koulu-uudistus ry.
- Väestöliitto järjestää tarvittavat toimitilat ja toimistoavun.
- Henkilökunnan palkkauksesta vastaa Koulu-uudistus ry.

Koulusuunnittelutoimiston perustaminen osoittautui heti tarpeelliseksi. Kun kunnille ja kuntainliitoille oli keväällä 1964 tiedotettu Koulusuunnittelutoimiston olevan valmis vastaanottamaan koulusuunnittelutilauksia, virisi kunnissa ja seutukaavaliitoissa voimakas kiinnostus asiaan ja lyhyessä ajassa solmittiin useampia suunnittelusopimuksia niin paikallisten-, kuin alueellistenkin suunnitelmien laadinnasta. Suunnittelutoimeksiantoja tuli niin paljon, että toimiston resursseja jouduttiin koko ajan lisäämään.

Varsinaiset konsultit piti saada uudistusliikkeessä mukana olevista koulumiehistä, jolloin ensimmäisenä tehtäviin tarttui tuolloisesta rehtorin virastaan koulunuudistustehtäviin liittyen virkavapaalla jo ollut Niemi. Ensimmäisen toimintavuoden alkupuolella konsulteiksi palkattiin vastaavin kriteerein lisäksi rehtorit Eero Teerijoki ja Pekka Aukia sekä kansakouluntarkastaja Erkki Äärynen. Esimiehenä toimivan Jaakko Itälän tehtäviin kuului mm. yhteydenpito kouluviranomaisiin.

Konsultointitehtävien ohella koulusuunnittelutoimisto teki toimintasuunnitelmansa mukaisesti omaa suunnittelu- ja tutkimustyötä laatien mm. systemaattisesti eri yhdyskuntatyyppejä varten yhtenäisen koululaitoksen ratkaisuehdotukset. Suunnittelu- ja tutkimustyön valmistelussa kuultiin kouluviranomaisia, joille valmistuneet asiakirjat myös esiteltiin ja toimitettiin.

Yhteydenpito kouluviranomaisiin päin hoitui esimerkillisesti, mistä osoituksena oli se, että Koulusuunnittelutoimiston esimies oli useaan otteeseen jo vuoden 1964 aikana Peruskoulukomitean kuultavana ja opetusministeriön joulukuussa 1965 asettaman Koulunuudistustoimikunnan pääsihteeriksi nimettiin Itälä sekä sihteeriksi Aukia ja Äärynen.

Hellemaan keskeistä roolia ja sitoutuneisuutta niin Koulu-uudistus ry:n kuin Koulusuunnittelutoimistonkin toiminnassa kuvaa, että Koulusuunnittelutoimiston työn käynnistämisen – suunnittelijoiden palkkauksineen – mahdollisti lainoitus, jonka takaajana oli Hellemaa sekä omasta että omistamansa nahkatehtaan, Satanahka Oy:n, puolesta.

Hellemaalla ja Niemellä oli vahva rooli niin Koulu-uudistusyhdistyksen kuin Koulusuunnittelutoimistonkin päättävissä elimissä. Hellemaa toimi yhdistyksen puheenjohtajana ja siinä roolissa myös Koulusuunnittelutoimiston johtokunnan jäsenenä vuoteen 1967 asti, eli koko sen ajan, kun Koulusuunnittelutoimisto toimi Väestöliiton yhteydessä. Niemi toimi yhdistyksen sihteerinä ja toimiston johtokunnan jäsenenä koko niiden toiminnassa oloajan.

Niemellä oli myös halu perehtyä seikkaperäisesti kouluolojemme aikaisempiin vaiheisiin, ennen kaikkea kansakoulun ja oppikoulun keskinäisiin suhteisiin, ja tehdä niistä perusteellinen selvitys. Selvityksenteko johti lopulta väitöskirjan syntyyn, jonka aiheena oli *Pohjakoulukysymys yhteiskunnallisena ongelmana Suomessa, I Autonomianaika*.

Koulusuunnittelijoiden tavoitteet kirjaksi

Koulusuunnittelutoimiston julkaisusarjassa ilmestyi ensimmäisen toimintavuoden 1964 kokemuksiin pohjautuva suunnittelumuistio nimellä *Todellisen uudistuksen tie*. Toteutunutta koulu-uudistusta on myös pidetty pitkälti tämän muistion viitoittamana. Julkaisemisesta päätettiin koulusuunnittelutoimiston johtokunnassa, johon tuolloin kuuluivat Jaakko Itälä (pj.), Aarne Hellemaa, Onni Niemi, Olli Paasio, Keijo Syväniemi, Erkki Lahdes ja Reino Vestelin.

Muistio syntyi aikana, jolloin koulunuudistuslainsäädännön valmistelu oli alkanut. Eduskunnan hyväksymän toivomusponnen mukaisesti oli valtioneuvosto asettanut kouluhallituksen pääjohtajan Reino Oittisen johdolla komitean valmistelemaan asiaa koskevia lakiehdotuksia. Kouluhallinnon tuolloisesta hajanaisuudesta ja heikkoudesta johtuen koulu-uudistuksen pelättiin ajautuvan umpikujaan. Tästä syystä koulusuunnittelijat halusivat tällä muistiolla antaa oman panoksensa keskusteluun. Johdanto-osion loppuksi todetaan: ”Tämän suunnittelumuistion tarkoituksena on tehdä selvä ero todellisen uudistuksen ja näennäisten uudistustoimenpiteiden välillä ja samalla esittää ne toimenpiteet, jotka ovat ehdottomana edellytyksenä todelliselle uudistukselle.”

Asiaa käsitellään muistiossa seikkaperäisesti seuraavien otsikoiden alla: ”Mihin suunnittelijat pyrkivät”, ”Kastijaosta valinnan vapauteen”, ”Irti kaavamaisesta ratkaisusta”, ”Lukio ja ammatillinen opetus uudistuksen piiriin”, ”Onnistuminen riippuu opettajakoulutuksen uudistamisesta”, ”Koulukiistasta koulunuudistamiseen” ja ”Koulusuunnittelu uudistuksen perustana”. Muistion laatijoina mainitaan Jaakko Itälä, Pekka Aukia, Onni Niemi, Eero Teerijoki ja Erkki Äärynen.

Kansakoulunopettajista peruskoulunopettajia

Peruskoulu-uudistusta koskevan lainsäädännön puute oli hidasteena myös opettajakoulutuksen uudistuksessa. Opettajavalmiuksien luomisessa ensimmäisenä ongelmana nousi esiin oppilaille annettavan vieraan kielen opetus. Tarvittiin jatkokoulutusta, jonka laajempi toteutus olisi mahdollista vain vapaamuotoisissa kesäyliopistoissa.

Turun yliopiston myötävaikutuksella järjestettiin Rauman seminaarin tiloissa ensimmäinen englanninkielenkurssi jo kesällä 1964, järjestäjänä Koulu-uudistus ry. Kielikurssin järjestäminen oli alkusykäys Hellemaan ja Niemen keskeisen toiminnan tuloksena perustetulle länsirannikon kaupungeissa, Porissa ja Raumalla toimivalle Korkeakouluyhdistykselle, jonka ensimmäisenä puheenjohtajana toimi Hellemaa (1964–67) ja hallituksen pitkäaikaisena jäsenenä Niemi (1964–76).

Korkeakouluyhdistyksen järjestämä säännöllinen kesäyliopistotoiminta alkoi molemmissa kaupungeissa (Pori ja Rauma) kesällä 1965. Yhdistyksen tärkeimmäksi lähiajan tavoitteeksi otettiin peruskoulun opettajanvalmistuksen toteuttaminen. Niemi toimi kesäyliopiston opettajana vuosina 1964–71, yhtenä oppiaineena koulusuunnittelu.

Peruskoululainsäädäntö syntyy

Koulu-uudistus ry:n ja Väestöliiton yhteistyö Koulusuunnittelutoimiston ympärillä kesti vuoteen 1967 asti, jonka jälkeen toiminta alkoi eriytyä. Väestöliitto otti joitakin, lähinnä alueellisia suunnitelmia itselleen ja vastaavasti Koulusuunnittelutoimisto, joka koko olemassaoloaikansa oli Koulu-uudistus ry:n yksin omistama, jatkoi toimintaansa Väestöliiton ulkopuolella.

Koulu-uudistus ry:n ja Väestöliiton yhteistoiminnalle asetetut tavoitteet olivat yhteistoimintavuosien aikana paljolti toteutuneet oppivelvollisuuskoulun osalta. Konsulttiavusteinen koulusuunnittelu oli mm. onnistuttu tuomaan kuntien ja alueellisten toimijoiden, seutukaavaliittojen ja maakuntaliittojen ulottuville. Tähän mahdollisuuteen oli tartuttukin kiitettävästi. Koulusuunnittelutoimisto laati niin ikään yhtenäiskoulun ratkaisumallit erityyppisille yhdyskunnille ja nämä, kuten monet muutkin laaditut selvitykset, löysivät tiensä kouluviranomaisille ja sitä kautta myös tulevan päätöksenteon pohjaksi. Koulusuunnittelutoimiston näkemyksiä eduskunnan nimeämän Koulunuudistustoimikunnan työhön olivat päässeet välittämään koulunuudistustoimikunnan sihtereiksi nimetyt Jaakko Itälä, Pekka Aukia ja Erkki Äärinen.

Hellemaan ja Niemen systemaattisesti tavoittelema koko koulutusjärjestelmän uudistaminen jäi kuitenkin vielä tässä vaiheessa toteutumatta oppivelvollisuuskoulun jälkeisen nuoriso- ja aikuisasteen koulutuksen osalta.

Peruskouluun siirtymisen mahdollistava puitelakiehdotus (Lakiehdotus koulujärjestelmän perusteista) annettiin eduskunnalle keväällä 1967 ja hyväksyttiin eduskunnassa 24.5.1968. Lain mukaan Suomen koulujärjestelmää kehitetään yhtenäiskouluperiaatteen mukaiseksi. Kansakoulu, kansalaiskoulu ja keskikoulu yhdistetään yleistä peruskasvatusta antavaksi yhtenäiseksi peruskouluksi, joka on yhdeksänvuotinen. Peruskoulun kuusi alinta luokkaa muodostaa sen ala-asteen ja kolme ylintä luokkaa yläasteen.

Suomen Ylioppilaskuntien Liiton Koulunuudistuspäivät

Koulu-uudistusprosessin aikana oli pidetty lukemattomia kokous- ja esitelmäsarjoja, joissa niin uudistuksen kannattajat kuin vastustajatkin olivat ottaneet mittaa toisistaan. Tilaisuuksista näyttävimmäksi ja samalla kuuluisimmaksi muodostuivat Suomen Ylioppilaskuntien Liiton järjestämät kolmipäiväiset Koulunuudistuspäivät Jyväskylässä vuonna 1966.

Koulunuudistuspäivillä käytiin läpi mm. ajankohtaisia koulunuudistusasioita vasta valmistuneen L. Arvi P. Poijärven johtaman *Koulunuudistustoimikunnan mietinnön* pohjalta. Tilaisuudessa olivat koolla maan nimekkäimmät niin koulu-, talous- kuin kulttuurielämänkin edustajat. Voimansa olivat koonneet niin uudistuksen puolustajat kuin vastustajatkin.

Koulu-uudistus ry:n alaisuudessa toimiva Koulusuunnittelutoimisto oli tilaisuuden alustajissa hyvin edustettuna; Kouluhallinto ja koulusuunnittelu- pääpuheenvuoron käytti Jaakko Itälä, peruskoulu-uudistuksen kustannuksista alusti Pekka Aukia ja lukioasteen oppilaitosten yhdistämisestä ja koulusuunnittelusta alusti Onni Niemi. Kokoukseen osallistui lisäksi Koulu-uudistus ry:n puheenjohtaja Aarne Hellemaa.

Vasta valmistuneen Koulunuudistustoimikunnan mietinnön läpikäynti hallitsi myös toimikunnan pääsihteerinä toimineen Itälän puheenvuoroa. Mietintö koski oppivelvollisuuskouluna kansa-, kansalais- ja oppikoulun korvaavaa peruskoulua.

Niemen puheenvuoron aihealueena oli peruskoulun jälkeinen nuorisoasteen koulutus. Meneillään olleen peruskoulunuudistusprosessin merkittävyyttä hän korosti toteamalla puheenvuoronsa alussa:

<sit.>

”...muodostaessaan peruskoulun sellaisena kuin se on nyt julkisuudessa esittäytynyt, tulee tämä kansa osoittamaan luomisvoimaa, joka on verrattavissa vuoden 1906 tapahtumiin. Samoin kuin silloin rikottiin valtiollisessa elämässä kaikkea kehitystä kahlehtineet säätyrajat, tulee nyt koulu toteuttamaan saman idean lasten ja nuorten maailmassa.”

Alustusaihepiiriinsä liittyen hän kuitenkin totesi, että niin paljon kuin tästä onkin syytä iloita, koskee nyt esillä olevat uudistussuunnitelmat vain varsinaista oppivelvollisuuskoulua, mistä johtuen koulusuunnittelussa onkin nyt valokeilaan noussut nuorisoaste. ”Osaamme kyllä laatia piirustukset tulevaa oppivelvollisuuskoulua varten, mutta meitä koulusuunnittelijoita pelottaa laatia niitä sellaista jatkokoulutusta varten, jolla ei ole mitään enempää tarjottavana kuin nykyiset ammattikoulut ja lukio”, hän totesi.

Suurimman ongelman nuorisoasteen koulutuksessa muodosti hänen mukaansa lukio, jonka koulujärjestyksen mukaan pitäisi valmistaa nuoria korkeakouluopintoihin, mutta jonka tärkeimmäksi tehtäväksi käytännössä on muodostunut ylioppilaiden tekeminen. ”Lukiossa olisi pohja paljon järkevämmällekin nuorisoasteen koululle, mukauttamalla se palvelemaan kultin sijaan voimakkaasti kehittyvää yhteiskuntaa”, Niemi ehdotti. Hän nosti ongelmana esiin myös eri oppilaitosten väliset korkeat raja-aidat, joita madaltamalla tai rakentamalla siltoja niiden välille ja avaamalla niistä laaja pääsymahdollisuus korkeakouluihin ja yliopistoihin voitaisiin tehdä paljon asian korjaamiseksi.

Hellemaa ilmoitti yhtyvän Manu Rengon Jyväskylän yliopistossa esittämiin näkemyksiin, joissa tämä mm. totesi senhetkisen tutkimustoiminnan olevan lähinnä tulosta yksityisten henkilöiden tai laitosten pitkälle kehittyneestä vastuuntunnosta, idealismista ja yritteliäisyydestä ja esittikin tutkimusmäärärahojen oleellista lisäämistä. Hellemaa puolestaan totesi meneillään olevan suurimman reformin, mitä Suomessa ehkä tämän vuosisadan aikana tullaan tekemään, ollaan valtavan työn edessä ja kuitenkin toimintaan on osoitettu vain olemattomat määrärahat. Vakaumukseksi hän kuitenkin totesi, että perusedellytykset tämän valtavan suuren tehtävän suorittamiseen ovat olemassa, täytyy vain mennä itse eteenpäin niin kuin on menty tähänkin asti.

Koulusuunnittelutoimiston toiminta jatkuu

Koulusuunnittelutoimisto jatkoi toimintaansa Väestöliiton ulkopuolella. Niemen toimesta vietiin päätökseen mm. Lapin läänin seutukaavaliittojen toimeksiantona laadittu *Lapin läänin alueellinen koulusuunnitelma*. Yli kolmivuotiseksi venyneen suunnittelutyön merkittävyyttä lisäsi se, että Lapin läänissä siirryttiin peruskouluun vuonna 1972, ensimmäisenä lääninä maassamme.

Muina alueellisina suunnitelmina Niemi laati Satakunnan seutukaavaliiton toimeksiantoina *Satakunnan nuoriso- ja aikuisasteet käsittävät pitkäntähtäimen koulusuunnitelmat*. Nuorisoasteen (II) koulusuunnitelman laadinta ajoittui aikaan, jolloin peruskoulun jälkeistä koulutusta koskeva valtakunnallinen tutkimus- ja suunnittelutyö oli vasta alkamassa. Suunnitelma oli ensimmäinen Suomessa, jossa vedettiin selvä raja peruskouluasteen jälkeiselle ajalle.

Paikallistason suunnitelmina hän laati mm. *Raision kauppalan ja Maskun kunnan koulusuunnitelmat* ja viimeisenä kohteena kotikaupunkinsa *Rauman kaupungin koulusuunnitelman* yhdessä kouluneuvos T. O. Laurilehdon kanssa.

Opettajakoulutusta Niemen viimeisenä virkatyönä

Koulumaailmassa tapahtuneet muutokset, loppuhuipentumana satavuotisen rinnakkaiskoulujärjestelmän korvautuminen demokraattisemmalla koulujärjestelmällä, johti siihen, että tien auetessa lukioihin ja muihin keskiasteen kouluihin lisääntyi niiden tarve huomattavasti. Koulualan kasvu asetti vaatimuksia opetuksen

kehittämiseksi. Peruskoulun opettajavalmistus siirtyi yliopistoihin, niiden kasvatustieteellisiin tiedekuntiin perustettuihin opettajanvalmistuslaitoksiin.

Niemen työura oli koko kiivaan koulu-uudistusvuosikymmenen ajan alalla tapahtuneesta voimakkaasta muutoksesta huolimatta pysytellyt uskollisesti koulukokeilun ja -suunnittelun alueella, muista koulu-uudistusprosessissa vahvasti mukana olleista työtovereista poiketen. Nämä olivat katsoneet aikanaan eteensä ja istuivat jo hyvissä asemissa uudistusten kautta syntyneillä uusilla virkapaikoilla. Hierarkian ylimpäänkin poliittiseen posttiin, opetusministerin tehtävään, oli tästä joukosta yletty.

Niemen jo pitkään hoitama Rauman seminaarin historian opetus muuttui Turun yliopiston kasvatustieteellisen tiedekunnan opettajankoulutuslaitoksen historian ja uskonnon didaktiikan lehtorin viraksi. Eläkkeelle jäätyään hän kirjoitti omakustanteisina kirjoina mm. teokset *Satavuotta pähkinänkuoressa* ja *Sodan jälkimainingeissa*, jossa hän kuvaa myös koulunuudistustapahtumia osana romaanin muotoon kirjoitettua perheen ja suvun elämäkertaa. Näitä kuvauksia on vapaasti lainattu tähän artikkeliin.

Pyyteetön toiminta

Hellemaan ja Niemen aktiivisen toiminnan tuloksena syntyneen vapaan kansalaisjärjestön, Koulu-uudistus ry:n, olemassaolosta ei alan kirjoista tai muista julkaisuista juurikaan löydy mainintoja, lukuun ottamatta Koulusuunnittelutoimiston omassa julkaisusarjassa vuonna 1965 ilmestynyttä koulunuudistuksen suunnittelumuistiota *Todellisen uudistuksen tie*, jonka Niemikin mainitsee omaan kirjalliseen tuotantoonsa kuuluvana teoksena. Samoin kaikki yhteistoimintavuosien 1964–66 aikaiset koulusuunnitelmat, jotka laadittiin Koulu-uudistus ry:n alaisen Koulusuunnittelutoimiston nimissä, on myöhemmissä listauksissa merkitty totuuden vastaisesti Väestöliiton Koulusuunnittelutoimiston laatimiksi.

Mielestämme näiden kahden miehen, kansanvalituksesta kiinnostuneen tehtailijan Hellemaan ja koulunuudistusprosessin aikana sen taustakysymyksistä filosofian tohtoriksi väitelleen Niemen rohkea ja johdonmukainen, itsensä likoon laittava toiminta koulunuudistuksen käynnistymiseksi ansaitsee tulla julki. Varsinkin, kun se tapahtui aikana, jolloin valtion hallinnossa ei asian suhteen ollut liikuttu vielä piiruakaan.

Asia on meille tärkeä, sillä viimeisinä aikoinaan isämme Onni Niemi ilmaisi huolestuneisuutensa siitä, että Aarne Hellemaan, koulutoimen ulkopuolelta tulevan henkilön, tuloksellinen ja pyyteetön, omia varojaankin tarvittaessa uhraava toiminta koulunuudistusasioissa oli jäämässä täysin unholaan. Tehtailija-insinöörin loogisen ajattelun, organisointikyvyn ja taloudellisten resurssien turvin Koulu-uudistus ry:n ja sen alaisuuteen perustetun Koulusuunnittelutoimiston toiminta pitkälti käynnistettiin.

Kirjallisuus

Henttonen, Antti. *Pilkkeitä. Koulu- ja lehtimiehen poluilta*. WSOY, Juva 1987, s. 168–172.

Laurilehto, T. O. *Länsi-Suomen kesäyliopiston ja Korkeakouluyhdistyksen toimintaa Satakunnassa 1964–1994*. Länsi-Suomen Korkeakouluyhdistys ry. Oy West Point, Rauma 1994.

Niemi, Onni. *Pohjakoulukysymys yhteiskunnallisena ongelmana Suomessa. I Autonomian aika*. Kokemäki 1969.

Niemi, Onni. *Satavuotta pähkinänkuoressa*. Onni Niemi 2005.

Niemi, Onni. *Sodan jälkimainingeissa*. Onni Niemi 2005.

Todellisen uudistuksen tie, Suunnittelumuistio koulunuudistuksesta. Koulusuunnittelutoimiston julkaisuja 1965.

Suomen ylioppilaskuntien liiton koulunuudistuspäivät Jyväskylässä 4.–6.11.1966. Toim. Hannu Taanila. Suomen ylioppilaskuntien liitto, Helsinki 1967.

Muut lähteet

Koulu-uudistus ry:n, Koulu-uudistus ry:n johtokunnan ja Koulusuunnittelutoimiston johtokunnan pöytäkirjoja ja muuta kokousmateriaalia vuosilta 1962–67.

Akateemikko Eva-Mari Aro ja diplomi-insinööri Markku Niemi ovat Onni Niemen suurperheen lapsia, jotka ovat kokeneet koulu-uudistuksen henkilökohtaisesti sen ensimmäisistä alkumetreistä alkaen. He valmistuivat ylioppilaksi Suomen peruskoulua edeltävästä, kokeilukouluna toimineesta Kiukaisten yhteiskoulusta ja seurasivat koko lapsuutensa ja nuoruutensa isänsä toimintaa Suomen koululaitoksen kehittämiseksi.